

- дис...д-ра психол. наук / Р.В. Павелків. – Киев: Б.в., 2005.
7. Старостин В.П. Сострадание как социально-философский феномен: автореф дис канд. философ. наук / В.П. Старостин. - Якутск, 2008. - 22 с.
  8. Стецько І.І. Традиції виховання альтруїзму в учнів загальноосвітніх шкіл України. / І.І. Стецько. - Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. - 2007. - № 34. - С. 156-161.
  9. Dodge K.A, Feldman E. Issues in social cognition and sociometric status //Peer rejection in childhood. /S.Asher, J. Coie (Eds). - Cambridge, England: Cambridge University Press, 1990. - P. 119-155.

Резюме. Стаття посвячена изучению природы и сущности просоциальности и взаимосвязи нравственного и просоциального контекста социального взаимодействия. Характеризуется возникновение и развитие просоциальной стратегии как одной из основных психологических проблем, имеющих широкое интегративное поле. Автором анализируется просоциальность как особая форма социального поведения, как стремление действовать на благо другого человека, или социальной общности.

Ключевые слова: просоциальность, просоциальная стратегия, просоциальное поведение, социальное поведение, нравственное поведение, нравственность.

Summary. The article is devoted to the study of the nature and essence of the prosociality and relationship of moral and prosocial context of the social interaction. It is characterized by the emergence and development prosocial strategy as one of the major psychological problems that have wide integrative field. The author analyzes prosociality as a special form of social behavior and as a desire to act for the benefit of another person, or a social community. The author presents an analysis of the following categories prosocial behavior as a socially oriented benefit and advantage.

Keywords: prosocialist, prosocial strategy, prosocial behavior, social behavior, moral behavior, morality

УДК 159.922.7: 159.98 (075.8)

С.А. ЛИТВИНЕНКО

ІГРОТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ І ПІДЛІТКАМ

Резюме. У статті здійснений теоретичний аналіз ігрової терапії як методу психологічної допомоги дітям і підліткам, обґрунтовано механізми корекційного впливу гри, функції психолога-ігротерапевта. Ігротерапія розглядається не лише як спосіб зростання і розвитку особистості через самоприйняття і повагу до себе, усвідомлення власних почуттів, проблем і конфліктів, а і як форма профілактичної психогігієни для здорових дітей.

Ключові слова: ігротерапія, психологічна допомога, корекційний вплив, форма профілактичної психогігієни, психолог-ігротерапевт.

Постановка проблеми. Найприроднішим засобом проникнення в дитинство, всебічного його пізнання, а також впливу є гра. У зв'язку з цим ООН проголошено гру універсальним та невід'ємним правом дитини. У грі відбувається вільне самостійне розкриття сутнісних людських сил, розвиток творчої уяви, а також зняття напруги і відновлення душевного комфорту. Гра є джерелом задоволення, тому активізує, як дітей, так і дорослих. Пізнати глибинну сутність і неповторність гри протягом усього періоду соціально-культурного розвитку людства намагалися філософи, психологи, педагоги, літературознавці та фольклористи.

Метою статті виступило узагальнення теоретичних підходів до ігротерапії як провідного методу психологічної допомоги дітям і молодшим підліткам.

Результати дослідження. Ігрова терапія - відносно молода галузь психології, що народилась у першій половині ХХ століття у психоаналітичних пошуках і поступово поширилася на інші напрями психології, створюючи теоретичне підґрунтя розмаїттю сучасних підходів. Принциповими основами становлення ігротерапії виступило визнання важливого значення гри в розвитку дитини та в терапевтичній і корекційній роботі з нею. Гра почала розглядатися дослідниками як головний метод пізнання дітей, оскільки в ній діти щиро і вільно виражають свої почуття, оволодівають новими вміннями, розвивають соціальну компетентність і збагачують індивідуальний досвід, засвоюють нові способи розв'язання проблем і виходу із складних ситуацій. Більшість вітчизняних і зарубіжних дослідників (А.Варга, О.Захаров, В.Екслейн, О.Карабанова, Л.Костіна, Г.Лендрет, К.Мустакас, Р.Овчарова, В.Оклендер, А.Осіпова, А.Співаковська та ін.) переконані, що гра може бути корисним інструментом для діагностики і корекції будь-яких порушень дитячого розвитку.

Загальновідомо, що кожна дитина прагне до самостійності, незалежності і зрілості, а тому їй необхідна підтримка і увага, свобода у прийнятті рішень і дій відповідно своїх бажань. Так само як кожній рослині необхідні сонце, волога і родючий ґрунт для росту, так і кожній людині необхідні право бути собою, визнання і прийняття іншими її цінності. Такі дитячі особливості були помічені різними дослідниками та враховувалися в розробці технік психотерапевтичного впливу, заснованих на природних самоцілюючих особливостях психіки дитини, здатної через гру творчо розв'язувати проблеми і зцілювати психічні травми. Спостереження за грою батьків і дітей забезпечують можливість вивчення батьківських виховних позицій, розкривають причини внутрішньосімейних труднощів і конфліктів. Гра дозволяє досліджувати не тільки уявлення батьків про виховання, але й безпосередній, реальний процес взаємодії дорослих і дітей.

Серед усього розмаїття технік і завдань ігротерапії існують певні загальні закономірності дитячої психіки, які визначають застосування ігрових методів саме в роботі з дітьми і підлітками. Однією з таких особливостей є те, що в переважній більшості випадків діти відчувають труднощі щодо опису власних переживань. Тому для дітей є більш прийнятною невербальна експресія з використанням різноманітних ігрових предметів і матеріалів, особливо у випадках мовленнєвих порушень. Крім того, діти більш спонтанні, широчинно виявляють у грі почуття й переживання, володіють рольовою пластичністю, і водночас менше, ніж дорослі, здатні до рефлексії почуттів і дій. Оскільки дитяче мислення є конкретно-образним, тому через гру, малювання, фантазію, маніпуляцію з різноманітними предметами і матеріалами відбувається осмислення оточуючої дійсності. Засобами ігротерапії можуть виступати: гра з ляльками, ліплення, малювання, ігри з піском, набори різних предметів (фігурки людей, тварин, іграшкова будиночка, машини, дерева тощо). Ігрові предмети і матеріали досить часто виявляються для дитини більш значимими «комунікативними партнерами», ніж дорослий. В ігровій діяльності діти й підлітки мають змогу вільного вияву щодо них певних емоційних реакцій, пов'язаних з набутим досвідом. Все вищезгадане зумовлює створення особливої атмосфери гри і творчості в ігровій кімнаті.

На думку багатьох авторів (Т.Бетелхейм, В.Екслейн, Г.Лендрет, К.Мустакас та ін.) гра використовується в терапії і корекції тому, що виступає для дітей символічною мовою для самовияву. Уважається, що «відігравання» дітьми свого досвіду і почуттів є найбільш природною, динамічною і оздоровчою діяльністю. Гра може відкрити: все, що пережила дитина, та її реакції на пережите; почуття, пов'язані з тим, що вона пережила; бажання, мрії, потреби та особливості Я-концепції. Психокорекційний ефект ігрових занять у дітей досягається завдяки встановленню позитивного емоційного контакту між дітьми і дорослими. Через гру коригуються витіснені і пригнічені негативні емоції, страхи, невпевненість у собі, розширюється здатність дітей до спілкування, розширюється діапазон доступних дитині дій з предметами. Ознакою розгортання гри є швидкозмінні ситуації, в яких опиняється об'єкт після дій з ним, а також швидке пристосування дій до нової ситуації.

У переважній більшості випадків гра виступає методом реконструктивного лікувально-корекційного впливу (при наявності в дитини емоційних і поведінкових порушень невротичного характеру); в інших випадках як допоміжний засіб, що дозволяє стимулювати дитину, розвивати її сенсомоторні навички, знизити емоційну напругу та ступінь дезадаптації (аутичні, педагогічно і соціально занедбані діти та діти з особливими потребами); можливе застосування ігрових методів суто як психопрофілактичного, розвивального засобу. Найприйнятнішим для застосування ігротерапевтичного методу вважається вік від 3 до 12-13 років.

Зміст дитячої гри, ступінь її сюжетної складності, особливості організації, дійові особи, конфлікти, вияв почуттів – усе це має інформаційно-діагностичне значення для психолога або педагога. Програючи свої почуття, дитина знайомиться з ними, проживає, усвідомлює та навчається їх контролювати. Важливою темою гри є «програвання» стосунків або ситуацій так, як бачать їх діти. Кусання, биття, руйнування, вияв бурхливих емоцій в ігровій кімнаті є прийнятними, оскільки виражаються символічно. Об'єднання, примирення або синтез полярних (позитивної і негативної) сторін особистості дитини є запорукою динамічного розвитку і здорового образу життя. Дитячі ролі бувають реверсивними: при збереженні активної, іноді антагоністичної, позиції у грі, водночас у реальному житті можливе лише пасивне сприйняття оточуючого.

Згідно Г.Лендрета, ігротерапія визначається як динамічна система міжособистісних стосунків між дитиною і терапевтом, який забезпечує дитину ігровим матеріалом і полегшує побудову безпечних стосунків для того, щоб дитина могла найбільш повно виразити і дослідити своє «Я» (почуття, думки, переживання і вчинки) з допомогою гри – природного для дитини засобу комунікації [9, с.24]. Дослідник підкреслював, що у грі проявляється минулий досвід та реакції й почуття щодо пережитого. Відтак, ігротерапія – це взаємодія з дитиною на її власних умовах, яка надає можливість для вільного самовияву з одночасним прийняттям почуттів дитини дорослими [9, с.107].

Згідно К.Мустакаса «ігротерапія – це взаємодія між дитиною і терапевтом у межах ігрової кімнати, коли дитину заохочують до того, щоб вона почувалася вільно, звільнила приховані почуття, подолала страх і злість, щоб вона змогла досягти внутрішньої гармонії і розвинути свої потенціали і здібності» [10, с.181].

В.Екслейн розглядала гру як процес, у якому дитина програє свої почуття, виражаючи їх, та одержує можливість їх споглядання або управління ними.

Аналіз досліджень (О.Захаров, Г.Лендрет, К.Мустакас, А.Осіпова, А.Співаковська та ін.) дозволяє виокремити провідні психологічні механізми корекційного впливу гри.

1. Моделювання системи соціальних стосунків у наочно-образній формі в особливих ігрових умовах.
2. Діалогічне спілкування дитини з дорослим через прийняття, відображення і вербалізацію вільно виражених нею у грі почуттів.
3. Формування (поряд з ігровими) реальних стосунків, як рівноправних, партнерських стосунків співробітництва і кооперації між дитиною і дорослим, дитиною і однолітками, що забезпечують можливість позитивного особистісного розвитку.
4. Зміна позиції дитини в напрямі подолання пізнавального і особистісного егоцентризму та послідовна децентрація, завдяки чому відбувається усвідомлення власного «Я» у грі, розвивається соціальна компетентність і здатність до розв'язання конфліктних ситуацій.
5. Формування здатності дитини до довільної регуляції діяльності на основі засвоєння правил виконання ігрових ролей, а також правил поведінки в ігровій кімнаті.

Використання різноманітних методик у практиці сучасної ігротерапії доповнюється обговоренням і

аналізом перебігу ігрового процесу, а саме: розгортання сюжету, послідовності тем та ігровому контексту; особливостям та чисельності предметів ігрової діяльності; розміщенню дитини у просторі ігрової кімнати у процесі гри; стилю ігрової діяльності.

Терапевт у ході ігротерапії може виконувати різні ролі, зокрема: пасивного спостерігача, партнера і співучасника гри, керівника. Орієнтиром для дорослого у ході ігротерапії здебільшого слугують почуття дитини, а не її поведінка. Через відображення почуттів дорослим відбувається пізнання і прийняття їх дитиною. У процесі ігротерапії психолог (педагог) демонструє глибоку віру в особистість дитини, в потенціали її розвитку. До головних функцій психолога (педагога), який проводить ігрові заняття належать:

1. Створення атмосфери прийняття дитини.
2. Емоційне співпереживання дитині.
3. Відображення і вербалізація її почуттів і переживань у максимально точній і зрозумілій дитині формі.
4. Забезпечення у процесі ігрових занять умов, що актуалізують досягнення переживання дитиною почуття власної гідності і самоповаги.

Водночас ігротерапевт повинен бути обережним і не поспішати з висновками щодо смислу дитячої гри. Ні іграшки, які використовує дитина, ні спосіб їх використання не є достовірним індикатором тієї сфери, в якій знаходяться проблеми дитини. В багатьох випадках визначальними можуть бути фактори середовища та останні життєві події.

Кожна дитина в сім'ї, дошкільному закладі і школі стикається з численними і часто досить жорсткими нормами, стандартами і обмеженнями, тому перебувати там, де можна бути собою – унікальний і особливий досвід. Крім того, в насиченому та інтенсивному ритмі сучасного життя досить рідкісним явищем є щире пратнерське спілкування дітей з дорослими, в якому дитина є центром уваги і безумовного прийняття. Діти, почуття яких зневажаються, почуваються самотніми і безпорадними. Досить часто переживають серйозні проблеми діти, яким довелося пережити серйозну хворобу, автокатастрофу, пожежу, війну, смерть близьких, розлучення батьків, перехід в іншу школу. Ігрова терапія дозволяє дитині вступати у значимі особистісні стосунки з дорослим, насолоджуватися комфортом і безпекою в умовах відкритого і захищеного спілкування. В ігровій кімнаті дитина навчається вільно виражати свої думки і почуття, самостійно приймати рішення, оскільки дорослий розуміє і поважає всі її прояви. В таких умовах дитина починає усвідомлювати, що її не будуть карати, критикувати, змушувати відчувати провину. Вона може виявляти агресію, тривогу, ображатися і вередувати, реалізовувати у грі свої фантазії і мрії.

Одним із напрямів дослідження виступив розвиток методів ігрової діагностики як цінного інструмента, що дозволив вивчати різні аспекти внутрішнього світу дитини, рівень її психосоціальної зрілості, когнітивні та емоційні процеси та інші значимі характеристики. Інтерактивні ігрові техніки почали розглядатися як важливий інструмент оцінки внутрішньосімейної структури і динаміки, особливостей взаємовідносин дитини з однолітками. Також вони використовуються для вибору способів корекційного впливу і оцінки його результатів, прогнозування поведінки.

Ігротерапія як спосіб зростання і розвитку через самоприйняття і повагу до своєї особистості, усвідомлення почуттів, проблем і конфліктів є також формою профілактичної психогігієни для здорових дітей. Завдяки ігротерапії відбувається нове відкриття власного буття, відокремлення від зовнішніх оцінок і помилкових увлечень про себе. Дитина по-новому пізнає своє тіло і почуття, потенційні можливості. Провідні фахівці-ігротерапевти (Ф.Аллан, О.Захаров, В.Екслейн, Г.Лендрет, К.Мустакас та ін.) наголошують на тому, що через процес самовияву і значимі міжособистісні стосунки, через реалізацію внутрішньої цінності дитина стає позитивно мислячою, самостійною та самоактуалізованою індивідуальністю, відкритою для нового досвіду взаємин з оточуючими.

Висновки. Отже, у загальному вигляді ігротерапія розглядається як провідний метод психотерапевтичного і психокорекційного впливу в роботі з дітьми і молодшими підлітками. Ціль ігрової терапії – не змінювати й не «переробляти» дитину, не навчати її спеціальним поведінковим навичкам, а дати можливість «прожити» у грі хвилюючі ситуації при повній підтримці і співпереживанні дорослого. Професійні стандарти, необхідні для використання ігротерапії, відповідають професійним стандартам, які існують у роботі з дорослими. Спеціалісти-ігротерапевти повинні володіти необхідними знаннями і вміннями, що дозволяють досягти ефективності в роботі і служити інтересам дітей. Сучасні дослідження спрямовуються на удосконалення методів ігротерапії, підвищення вимог до їх використання, диференціацію технік з урахуванням різних умов роботи та особливостей дітей.

Список використаних джерел:

1. Аллан Дж. Ландшафт детской души/ Джон Аллан.- СПб.: «Речь», 1997.- 305 с.
2. Захаров А.И. Происхождение детских неврозов и психотерапия/ А.И.Захаров.- М.: «Изд-во ЭКСМО»-Пресс, 2000.- 448 с.
3. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д., Грабенко Т.М. Практикум по креативной терапии/ Т.Д.Зинкевич-Евстигнеева, Т.М.Грабенко.- СПб.: «Речь», 2001.- 400 с.
4. Игумнов С.А. Основы психотерапии детей и подростков: Справ. Пособие/ С.А.Игумнов.- М.: Изд-во Института Психотерапии, 2001.- 176 с.
5. Костина Л. Коррекция тревожности методом интегративной игровой терапии/ Л.Костина // Дошкольное воспитание.- 2003.- №10.- С.54-61.

6. Лебедева Н.Н. Принципы и методы игротерапии/ Н.Н.Лебедева.- М., 1997.- 178 с.
7. Лэндрет Г. Игровая терапия: искусство отношений/ Г.Лэндрет.- М.: Изд-во, 1994.- 368 с.
8. Мустакас К. Игровая терапия/ Кларк Мустакас.- СПб.: Речь,- 2003.- 282 с.
9. Осипова А.А. Общая психокоррекция. Учебное пособие/ А.А.Осипова.- М.: «Сфера», 2002.- 510 с.
10. Экслейн В. Игровая терапия/ Вирджиния Экслейн.- М.: Апрель-Пресс, ЭКСМО-Пресс, 2000.- 480 с.

Резюме. В статье представлен теоретический анализ игровой терапии как средства психологической помощи детям, описаны механизмы коррекционного влияния игры, функции психолога-игротерапевта. Игротерапия рассматривается не только как способ роста и развития личности посредством самовосприятия и уважения к себе, осознания собственных чувств, проблем и конфликтов, но и как форма профилактической психогигиены для здоровых детей.

Ключевые слова: игротерапия, психологическая помощь, коррекционное влияние, профилактическая психогигиена, психолог-игротерапевт.

Summary. This article provides a theoretical analysis of play therapy as a method of psychological assistance for children and adolescents, mechanisms of corrective influence of game, functions of psychologist-therapist. Specialists of play therapy should have the necessary knowledge and skills to achieve efficiency in work and serve the interests of children.

Keywords: play therapy, psychological services, correctional impact, specialists of play therapy.

УДК: 37.015.3

С.А. ЛИТВИНЕНКО, В.М. ЯМНИЦЬКИЙ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ СУПЕРВІЗІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Резюме. У статті здійснено теоретичний аналіз актуальних проблем супервізії та розкрито особливості використання практики супервізії у професійній підготовці майбутніх психологів. Супервізія розглядається як специфічна форма професійно-педагогічного супроводу входження в професію, що виконує практико-орієнтовану функцію, оскільки вона виступає засобом розвитку рефлексивної компетентності майбутніх психологів.

Ключові слова: супервізія, професійна підготовка майбутніх психологів, функції супервізії, консультування, психотерапія, психокорекція.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку України обумовлює необхідність реформування системи освіти, теоретичне осмислення та практичне вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців. Розширення розмаїття напрямів соціально-психологічної допомоги, психокорекції та психотерапії вимагає вироблення стандартів та критеріїв професіоналізму. Динаміка суспільних процесів змушує по-новому підійти до особистості сучасного психолога, його функцій та професійної компетентності, пошуку нових освітніх технологій підготовки висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців. Крім того, важливою професійною вимогою до фахівців в галузі допомагаючої професії є зростання відповідальності за результати праці.

Метою статті виступив теоретичний аналіз актуальних проблем супервізії та розкриття особливостей використання практики супервізії у професійній підготовці майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу. Професійно-предметний простір практичної психології ще недостатньо чітко окреслений, хоча в останні роки відбувається процес систематизації понять практичної психології та її професійних меж. Окреслюються напрями та види діяльності практичного психолога, визначаються функції фахівця в галузі практичної психології та види професійно-психологічних завдань (О.Бондаренко, І.Булах, Л.Долинська, В.Панок та ін.). Дослідники вказують на те, що модель діяльності практичного психолога, характеристики його професіоналізму в технологічному плані ще недостатньо вивчені, через багатоплановість й різноспрямованість діяльності психолога й відносно «молодість» спеціальності; осмислення професіоналізму, зумовлюється постійними соціально-економічними змінами в суспільстві і змінами у змісті вищої освіти. Водночас у суспільстві актуалізуються потреби у забезпеченні кваліфікованої і доступної психологічної допомоги та підвищення психологічної культури громадян. Так, за свідченням джерел, лише 1 із 7 звернень про психологічну допомогу адресоване фахівцям. В більшості випадків допомоги шукають у магів, знахарів або провідців. Очевидно саме вони демонструють реальності попиту послуг практичної психології [5, с.38].

В умовах модернізації освіти оцінка ефективності професійної діяльності здійснюється з позицій компетентнісного підходу, що характеризує уміння фахівця використовувати в конкретній ситуації засвоєні знання і особистий досвід. Окрім знань, умінь та навичок як підвалин традиційної освіти, у підготовці психолога-практика необхідний розвиток спеціальної рефлексії та формування професійної ідентичності і професійного мислення, розвиток професійної комунікації й прилучення майбутніх фахівців до професійної традиції. Освіта фахівця в галузі психологічної допомоги має бути не тільки практико-орієнтованою, тобто провідником від теорії до практики, але й теоретико-орієнтованою, що передбачає «занурення» освітнього